

فرانتس گوستاو تشنر شرق شناس آلمانی

* مریم اردستانی

تاریخ اسلام، زبان و ادبیات فارسی و عربی و ترکی او پس از بازنیستگی از دانشگاه به سال ۱۹۶۱ و واگذاری کرسی زبان فارسی به هانس ور نیز مطالعات خود را پی گرفت و آثار فراوانی را منتشر کرد.

نگریستن در آثار منتشر شده تشنر، او را محققی مجرب و دارای وسعت فرهنگی گسترده و برخوردار از مشرب فکری ژرف‌نگری معرفی می‌کند. چنان که او را به حقّ می‌توان در ردیف شرق‌شناسان برگسته‌ای چون تئودور نولدکه و گوستاو فلوگل دانست. البته، گفتني است که به رغم آشنايی او با دو زبان فرانسوی و انگلیسي، بيشتر آثارش به زبان آلماني منتشر شده است؛ که از جمله آنها می‌باید به ۴۳ عنوان مقاله‌اي اشاره کرد که در دائرة المعارف‌های مختلف دارد و ۳۵ عنوان آن در ویرایش جدید دایرة المعارف اسلام آمده است (يوسفى، صص ۶۶-۳۲۰).

بانگریستن به فهرست آثار منتشر شده تشنر تا ۱۹۶۲ که در يادنامه هفتاد و پنجمین سال تولّدش در شماره ۳۹ مجله اسلام (صص ۲۶۱ - ۲۷۰) به کوشش برтолد اشپولر^۹ و هانس يواخيم كيسيلينگ^{۱۰} فراهم آمده و مشتمل بر ۱۳۸ عنوان اثر است. زمینه اصلی فعالیت‌های او را چنین می‌توان برشمرد: مطالعات مربوط به تاریخ و فرهنگ عثمانی، مطالعات مربوط به تاریخ اسلام، مطالعات مربوط به تاریخ و فرهنگ ایران. از این آثار، برحی عنایتی که به ایران اختصاص دارند به ترتیب تاریخ انتشار عبارتند از: «ضحاک در اسطوره‌ها و نمادهای ایرانی»^{۱۱} (مجلة اسلام، ش. ۶، ۱۹۱۵م، صص ۲۸۹ - ۲۹۴)؛ «طرحی از لیلی و مجنون در نقاشی رضا عباسی»^{۱۲} (مجلة اسلام، ش. ۱۱، ۱۹۲۱م، ص ۲۶۶ به بعد): «نمادشناسی

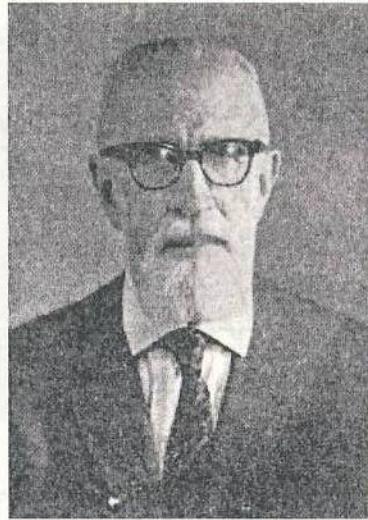
فرانتس گوستاو تشنر شرق‌شناس آلمانی و متخصص تاریخ اسلام و زبان و ادبیات فارسی و عربی و ترکی است که به دلیل پژوهش‌های گسترده و ژرف‌نگرانه خود درباره فتوت‌نامه‌های موجود به زبان‌های یاد شده شهرت دارد. تشنر^۱ در هشتم سپتامبر ۱۸۸۸ میلادی در ناحیه باد رایشن‌هال^۲ در باین^۳ از شهرهای آلمان متولد شد و دوران کودکی و تحصیلات مقدماتی و متوسطه خود را در برلین گذراند (يوسفى، ص ۶۶؛ نیک‌آین، ج. ۱، ص ۳۲۰). از سال ۱۹۰۹ به ادامه تحصیل در دانشگاه‌های بن، برلین، مونیخ، ارلانگن^۴ و کیل^۵ همت گمارد تا آنکه در ۱۹۱۲ با نگارش پایان‌نامه خود با عنوان «روانشناسی قزوینی»^۶ در ۶۷ صفحه (مجلة اسلام، ش. ۳۹، ۱۹۶۴م، ص ۲۶۱) از دانشگاه اخیر در رشته فلسفه درجه دکتری گرفت و در همین سال ازدواج کرد (يوسفى، ص ۶۶). پس از آن نیز در شهرهای پاریس و لندن تحصیلات خود را پی‌گرفت تا آنکه با شروع جنگ جهانی اول به ارتش پیوست و از ۱۹۱۵ به بعد در جنگ شرکت کرد. اما پس از مدتی اسیر شد و سال‌های ۱۹۱۸ و ۱۹۱۹ را به عنوان اسیر جنگی در مصر گذراند (عقیقی، ج. ۲، ص ۷۹۴) پس از رهایی از اسارت، مطالعات خود را ادامه داده و در دانشگاه مونستر^۸ به سال ۱۹۲۲ به رتبه دانشیاری رسید. پس از چند سال، در ۱۹۲۹ استاد بدون کرسی این دانشگاه و از ۱۹۳۵ استاد کرسی دار دانشگاه مزبور بود؛ مقامی که تا ۱۹۶۱ حفظ کرد (شفا، ج. ۱، ص ۲۰۹؛ برای تاریخ ۱۹۵۶ نک: يوسفى، ص ۶۶؛ نیک‌آین، ج. ۱، ص ۳۲۰).

تشنر در دانشگاه مونستر، حوزه‌های چندی از مطالعات شرق‌شناسی را با درس‌های خود پوشش می‌داد؛ از جمله

* پژوهشگر تاریخ فلسفه و پژوهشگر در ایران و اسلام

جدا نشده‌اند....

این اصطلاح "فتی" را اعراب قدیم به شخصی اطلاق می‌کردند که به منتهای انسانیت و حد کمال رسیده بود. از همه بیشتر این دو فضیلت را اعراب قدیم نشان فتی می‌دانستند: یکی مهمان‌نوازی و سخاوت و دیگری شجاعت. بعدها هم سخاوت و شجاعت دور کن عمدہ و مهم فتوت بود. در این موارد اصلاً برای شخص فتی هیچگونه حد و حصری وجود نداشت.

بهترین مثال جنگ جوئی یک فتی حقیقی برای فتیان دوره بعد، علی بن ابی طالب پسر عم و داماد و جانشین پیغمبر اسلام محمد(ص) می‌باشد، که مشوق و سرپرست واقعی تمام جوانمردان است؛ شجاعت او مشهور عموم بود و به طوری که گفته شده چندین مرتبه جان خود را در راه پیغمبر اسلام به خطر انداخته است. به همین دلیل طبق یک حدیث هاتف غیب گفته است: لافتی الا علی، لاسیف الا ذوالفقار، و این عبارت بعداً شعار تمام فتیان گردید.

از طرف دیگر متصوفین و عرفای اسلامی آئین فتوت را که مورد تجلیل بسیار مجاهدین عرب بود از آنها پذیرفتند. علت این امر به واسطه شباهت زیادی بود که بین اصول اساسی جوانمردی و طرز فکر اهل تصوف وجود داشت. اهل تصوف به طرز خاص خود این مفهوم را کمال بخشیدند و همان طور که معنی جهاد را غنی تر کردند، فتوت را نیز رونق تازه‌ای دادند. متصوفین مفهوم فتوت را باز تکمیل کرده و این بار بدان معنی "ایثار" دادند، و ایثار آن حال و وضع اخلاقی است که انسان همیشه دیگران را بر خود ترجیح بدهد، به خصوص اگر پای ضعفادر میان باشد. در چنین صورتی دیگران حق تقدم دارند. ولی خود شخص در این مورد کوچک‌ترین حقیقی دارا نیست. در اینجاست که انسان باید همواره بخشد و هیچ وقت نستاند و شخص خود را در برابر همنوعان و حتی دشمنان در درجه دوم اهمیت قرار دهد....

بر عکس جنبه تکامل فکری فتوت، تکامل اجتماعی از اعراب قدیم ناشی نمی‌شود. بلکه آغاز آن از گروه و دسته‌های مخصوصی است که در تمدن ممالک مشرق زمین مخصوصاً

نسخه‌های خطی مصور پارسی^{۱۳} (کتاب سال هنر آسیایی^{۱۴}، ۲، ۱۹۲۵م، شماره نیمسال، یادنامه ف. زاره^{۱۵}، صص ۱۲۸ - ۱۳۵)، «فتوت‌نامه هاتفی، شاعر ایرانی»^{۱۶} (یادنامه گئورگ یاکوب^{۱۷}، لایپزیک، ۱۹۳۲م، صص ۳۰۴ - ۳۱۶)؛ «ایران در قرون وسطی»^{۱۸} (تاریخ نوین جهان، ۱۹۴۰م، ج ۲، صص ۵۷۹ - ۶۲۴). بر این فهرست، انتشار متن فتوت نامه ناصری^{۱۹} (متن فارسی و مقدمه آلمانی) بر اساس نسخه‌های خطی کتابخانه‌های کوپرولو

(شماره ۱۵۹۷) و ایاصوفیه (شماره ۲۰۴۹) به سال ۱۹۴۴ رانیز باشد افزود که مورد توجه شماری از محققان ایرانی نیز بوده است (گلچین معانی، صص ۹۳ - ۱۰۲؛ برای مقدمه تشنر بر این رساله نک همان، صص ۹۵ - ۹۶).

تشنر در سال ۱۹۵۶ به ایران سفری داشت و از رهگذر آن دو سخنرانی تحت عنوان‌های «گروه فتوت در کشورهای اسلامی و نوع ظهور گوناگون آنها مخصوصاً در ایران و کشورهای هم‌جوار آن» و «نفوذ شعر کلاسیک ایران در ادبیات آلمان» ایراد کرد که اوکی در دو مین شماره سال چهارم نشریه دانشکده ادبیات دانشگاه تهران (دی ماه ۱۳۳۵ش، صص ۷۶ - ۹۴) و دومی در شماره سوم همان سال نشریه مزبور (فوریه دین ۱۳۳۶ش، صص ۱ - ۱۰) منتشر شد. البته، اینها تنها آثار منتشر شده تشنر به زبان فارسی در ایران نیستند.

از آنجا که نزدیک به سی و پنج سال از زندگی علمی این شرق‌شناس آلمانی به مطالعه در متن فتوت‌نامه‌های اسلامی گذشته، در ادامه برای آشنایی با بخشی از دیدگاه‌های او در این زمینه، فرازهایی از مقاله «گروه فتوت در کشورهای اسلامی» نقل می‌شود:

«با توجه بدو معنی کلمه فتوت (یک مرتبه جمعی از فضایل و خصایص، و مرتبه دیگر دسته‌ای که این فضایل را رواج میدادند)، باید اول دورشته از تکامل را پیروی کنیم که البته در یکدیگر نفوذ و تأثیر می‌کرده‌اند. اما همیشه از یکدیگر جدا بوده‌اند، یعنی یک تکامل فکری و یک تکامل اجتماعی، تا اینکه در دوره خلیفة عباسی الناصر لدین الله (۱۱۸۰ - ۱۲۳۵) این دو به هم مربوط شده و از آن پس دیگر از هم

فتیان بود، و تمام سلسله رواة آنها به او ختم می‌شود. این شخص رابطه خاصی با مداين داشت، در همانجا هم مدفون شد و مدفن او که به "سلمان پاک" مشهور است هنوز هم یکی از زیارتگاه‌های مورد توجه شيعيان است».

ایران وجود داشته‌اند. این دسته‌ها از مردانی جوان تشکیل می‌شند که خود را فتیان می‌نامیدند و منظورشان از این کلمه این بود که عقاید و افکار یک فتی حقیقی را به خود بگیرند و تا آنجا که می‌توانند آن را به صورت حقیقت در بیاورند.

پی‌نوشت‌ها:

1. Franz Gustav Taeschner
2. Bad Reichenhall
3. Bayern
4. Erlangen
5. Kiel
6. Dei Psychologie Qazwînî's
7. Der Islam
8. Munster
9. Bertold Spuler
10. Hans Joachim Kissling
11. Zohk, Ein Beitrag zur persischen Mythologie und Ikonographie
12. Darstellungen aus "Leila und Madschnun" unter den Zeichnungen Riza Abbas
13. Zur Ikonographie der persischen Bilderhandschriften
14. Jahrbuch der asiatischen Kunst
15. F. Sarre
16. Das Futuvvetna'me des persischen Dichters Hâtfî
17. Festschrift Georg Jacob
18. Iran im Mittelalter
19. Die Neue Propylaen - Weltgeschichte
20. Der anatolisch Dichter Nâsîrî (um 1300) und sein Futuvvatna'me

منابع:

ایرج افسار، فهرست مقالات فارسی، ج ۱، تهران، ۱۳۴۸ ش؛ شجاع الدین شفا، جهان ایران شناسی، تهران، ۱۳۴۸، ۱۳۴۷ ش؛ نجیب العینی، المسیتشرقون، قاهره، ۱۹۴۷ م؛ احمد گلچین معانی، «فتوات نامه ناصری»، فرهنگ ایران زمین، سال یازدهم، ۱۳۴۲ ش، صص ۹۳ - ۱۰۲؛ نصرالله نیک آین، فرهنگ جامع خاورشناسان مشهور و مسافران به مشرق زمین، تهران، ۱۳۷۹ ش، ج ۱؛ غلامحسین یوسفی، «فرانتس تشنر»، راهنمای کتاب، سال هشتم، زمستان ۱۳۴۴ ش، صص ۶۵ - ۶۹؛ "Schriftenverzeichnis Franz Taeschner", Der Islam, vol 39, 1964, ss. 261-270.

عدة مخصوصی از فتیان تشکیل دسته‌های جنگجوی را می‌دادند که با هدف‌های سیاسی و مذهبی در صحنه تاریخ ظاهر می‌شدند. بهترین مثال برای این دسته اشخاص هستند که در "جهاد فی سبیل الله" شرکت می‌کردند. بیشتر اوقات این مجاهدین هم خود را "فتیان" می‌نامیدند و منظورشان این بود که خود را یک فتی حقیقی به معنای که اعراب قدیم از آن می‌فهمیدند قلمداد کنند و به این سبب هم به سرdestه مجاهدین مخصوصاً در مشرق ایران یعنی خراسان و مواراء‌النهر لقب "رئیس الفتیان" می‌دادند.

بدین طرز مابین مجاهدین و متصوفین رابطه متقابلی به وجود آمد. از طرفی متصوفین فتوت را از مجاهدین یعنی فتی حقیقی با مفهومی که اعراب قدیم از آن می‌فهمیدند گرفتند. از طرف دیگر دسته اخیر یعنی فتیان در مراکز نظامی مجاهدین یعنی رباطها با متصوفین مشکل که گروه درویشان باشند، تماس حاصل کردند.

خطا نخواهد بود اگر ما به دنبال مبدأ فتوت به تحقیق درباره انجمن‌ها و اتحادیه‌ها در اواخر عهد عتیق بپردازیم و به خصوص شهرهای روم شرقی و دوران فرمانروائی ساسانیان را مطالعه کنیم. لویی ماسینیون به حق حدس میزند که این موضوع از تشکیلات صنفی شهر مداين (تیسفون) پایتخت ساسانیان آغاز شده است. در این مورد ماسینیون ضمن سایر نکات به این مطلب اشاره می‌کند که پس از علی بن ابی طالب، سلمان فارسی که زاده در ایران بود و از اصحاب نزدیک پیغمبر به شمار می‌رفت، مهمترین شخصیت مورد علاقه

Miras Maktoob@apadana.com
www.magiran.com/Ayene-ye-Miras